

INHOUDSOPGAVE

	PAGINA
1 Ligging, grenzen en omvang	2
2 Landschappelijke structuur	3
3 Infrastructuur	8
4 De stad Ootmarsum	10
5 Bevolking	15
6 Middelen van bestaan	16
7 Sociale en culturele voorzieningen	21
8 Ontwikkeling 1850 - 1950	24
Bronnen	28
Bijlagen	30

1 Ligging, grenzen en omvang

Tot 1 juli 1818 vormden Ootmarsum en Denekamp samen één bestuurlijke eenheid. Op die datum werd deze gemeente in tweeën gesplitst. De stad Ootmarsum en naaste omgeving (het voormalige stadgericht Ootmarsum) vormen sindsdien de gemeente Ootmarsum. Het oostelijke gedeelte van het voormalige richteramtb Ootmarsum, waartoe tot 26 november 1811 ook het grondgebied van de huidige gemeente Tubbergen behoorde, werd toen de gemeente Denekamp. Geheel door laatstgenoemde bestuurlijke eenheid omsloten, ligt in het noordoostelijke deel van Twente de gemeente Ootmarsum. Op kaart 1 is de ligging ervan weergegeven.

Op 1 januari 1988 besloeg het grondgebied van de gemeente Ootmarsum een oppervlakte van 3,47 km². De gemeente telde op die datum 4.242 inwoners en 1.354 woningen. De bevolkingsdichtheid en de woningdichtheid bedroegen toen derhalve respectievelijk 1.222 inwoners en 390 eenheden per km². Ter vergelijking: het bevolkingsdichtheidscijfer voor Twente als geheel was op 1 januari 1988 400, het woningdichtheidscijfer 149.

2 Landschappelijke structuur

2.1. Geologie

Fysisch-geografisch gezien behoort Ootmarsum tot het stuwwallenlandschap van Twente en Salland. Het huidige landschappelijke voorkomen van deze regio werd in grote trekken bepaald door gebeurtenissen in de geologische periode van het Pleistoceen, zo'n 2,5 miljoen jaar geleden. In de op een na laatste ijstijd (het Saale-glaciaal) in het Pleistoceen stuwden vanuit het noorden voortschuivende landijslobben, onder andere in het gebied waarin de huidige gemeente ligt, het aanwezige materiaal op tot grotere en kleinere terreinverheffingen. Onder meer de Kuiperberg en de Kersberg ten westen van de stad Ootmarsum (beide ongeveer 60 meter + N.A.P.) waren er het gevolg van. Ze maken deel uit van de meest oostelijk gelegen stuwwal van Overijssel: die van Wilsum-Uelsen-Ootmarsum-Oldenzaal. Het gestuwde materiaal bestaat voornamelijk uit blauwzwarte en grijze klei, zand en grind. Na het smelten van de landijsmassa's bleef op en in de gebieden tussen de gestuwde terreingedeelten op veel plaatsen een nauwelijks water doorlatende laag taaie, vette keileem (een door het landijs meegevoerd en gevormd mengsel van keien, grind en zand) achter.

Tijdens de laatste ijstijd in het Pleistoceen bereikte het opnieuw vanuit het noorden oprukkende landijs ons land niet. Wel heersten hier toen arctische omstandigheden, waardoor de poolwinden als gevolg van het ontbreken van vegetatie vat kregen op de losse bodemdeeltjes en er zandverstuivingen optraden. Het

door de wind meegevoerde materiaal werd elders afgezet en dekte de bestaande geologische formaties met plaatselijk dikke lagen toe. Deze zogenaamde dekzanden komen in de gemeente Ootmarsum aan de oppervlakte voor op de Kuiperberg en de Kersberg en onder latere afzettingen in het lager gelegen oostelijke deel van de gemeente, waar in de huidige relatief warme geologische periode (het Holoceen) op het dekzand en de kleien uit de periode voor het Pleistoceen beekklei sedimenteerde.

De Kuiperberg is een van de brongebieden van de Twentse beken. Het regenwater dat op de berg valt, sijpelt door het zand tot op de keileemlaag en/of de laag blauwzwarte (zee)klei waar het niet door heen kan. Het water volgt daarom de helling van die lagen tot het in een plooiing van de ondergrond tevoorschijn kan treden. Dit is onder meer het geval in het natuurreservaat "Het Springendal" ten noorden van de gemeente Ootmarsum.

2.2. Bodemgesteldheid en landschap

Op de hoogste delen van het natuurlijke landschap legden de boeren vanaf ongeveer de Karolingische Tijd hun akkers aan. Vanwege de betrekkelijk kleine arealen grond die voor permanente akkerbouw geschikt waren, lagen de bouwlanden van hen in complexen bij elkaar (essen), op de hoogste delen van het grondgebied.

In de loop van de tijd kregen de van nature niet erg vruchtbare bouwlanden een dikkere humeuze bovengrond dan een "normale" groundbewerking kan veroorzaken. De dikke humeuze bovenlaag op de

esgronden is ontstaan doordat opeenvolgende generaties boeren de vruchtbaarheid van de gronden hebben verhoogd en in stand gehouden door ze ieder jaar te bemesten met potstalmest, een mengsel van dierlijke uitwerpselen en heideplaggen en/of bosstrooisel. Deze bemestingswijze bleef in zwang tot de invoering van de kunstmest aan het einde van de negentiende eeuw, begin twintigste eeuw. De zo in het gehele westelijke deel van de gemeente op de stuwwallen ontstane enkeerdgronden hebben plaatselijk een cultuurdek van meer dan 50 cm dikte. Vanwege het voorkomen van de klei- en keileemlagen onder het oppervlak van de stuwwallen en de heuvels kon zelfs bovenop de Kuiperberg en Kersberg akkerbouw bedreven worden en ontwikkelden zich hier enkeerdgronden. Bouwlanden konden in het oosten van de gemeente aangelegd worden op kleine dekzandopduikingen en op de van nature vruchtbare hoger gelegen beekafzettingen langs onder meer de verdwenen Votherbeek.

Het essenlandschap in het westelijke deel van de gemeente heeft vanaf 1850 een aantal belangrijke wijzigingen ondergaan. Uitbreiding van de bebouwde kom van de stad Ootmarsum zorgde voor een verkleining van het gebied, het merendeel van de akkers (met name in de Binnen Esch en op de Kuiperberg) werd omgezet in weiland en de top van de Kuiperberg werd gedeeltelijk bebost. Tevens verrezen op die berg onder andere recreatievoorzieningen, een kleiput en een watertoren (daterend uit 1934). Ook het

grootste deel van de bouwlanden op de kleine geïsoleerde terreinverheffingen in het oosten van de gemeente maakte plaats voor grasland.

De lage gronden ten oosten van de stuwwal langs de beken vormden natuurlijke weilanden. Hoewel de beekbezinkingsgronden van nature vrij vruchtbaar zijn, konden ze tot de uitvoering van verbeteringen van de waterhuishouding in het dal van de Dinkel en een ruilverkaveling in de jaren vijftig vanwege periodieke overstromingen niet permanent gebruikt worden.

Op de veldpodzolgronden in het noordwestelijke deel van de gemeente legden de boeren groenlandkampen aan. Houtwallen en hagen moesten voorkomen dat deze onvruchtbare zandgronden, die voordat ze ontgonnen werden met heide bedekt waren, te veel blootgesteld werden aan verstuivingen. Daarnaast dienden de houtwallen en hagen als afrastering.

Als gevolg van de uitvoering van de genoemde cultuurtechnische ingrepen en de sterke uitbreiding van de bebouwing in het weidegebied in het laaggelegen oostelijke deel van de gemeente hebben zich hier vanaf 1850 (vooral na de Tweede Wereldoorlog) de grootste landschappelijke wijzigingen voorgedaan. Enkele uitzonderingen daargelaten, verdwenen alle houtwallen en hagen. De kleinschalige verkaveling in het zandgebied maakte plaats voor een rationelere verkavelingsstructuur, terwijl het gebied van de natuurlijke

weilanden (de maten) bijna geheel bebouwd werd. In het laagst gelegen gedeelte van de Grootte Maten is een visvijver aangelegd. Kaart 2 geeft een gegeneraliseerd overzicht van de belangrijkste in de gemeente Ootmarsum voorkomende bodemsoorten.

2.3. Bodembeheer en ontginningen

In Ootmarsum stond in de Middeleeuwen een van de zes bisschoppelijke hoven van Twente. Bij iedere hofboerderij, bestuurd door de hofmeier, behoorde een aantal horige boerderijen. Omdat de bezittingen van de bisschoppen in Twente in de loop van de tijd zeer talrijk werden, werd het noodzakelijk één van de hoven te belasten met de administratie en de rechtspraak. De hofmeier van het hof van Ootmarsum werd hofrichter, waardoor dit hof een centrale plaats in Twente ging innemen. De overige vijf bisschoppelijke hoven konden bij de hof van Ootmarsum in beroep gaan. Hoewel de hof van Ootmarsum waarschijnlijk al eerder zal hebben gefungeerd, wordt deze pas in 1332 voor het eerst vermeld. De hoofdhof lag waar tegenwoordig het stadspark "Engels' Tuin" ligt. De zuster van de laatste bewoner van de bisschoppelijke hof Mr. W.J. Engels van Beverforde vermaakte het gehele bezit aan de O.L.M. (Overijsselsche Landbouw Maatschappij). Alleen het tuinhuisje van Mr. Wennemar staat er nog.

Behalve de landsheer bezaten ook enkele andere grootgrondbezitters horige erven. In de omgeving van Ootmarsum waren tientallen boerderijen eigendom van de Commanderie der Duitse Orde,

gevestigd op de Commanderie. Van 1262 tot 1639 was dit een klooster van een door kruisvaarders opgerichte broedergemeenschap van ridders.

Na de Reformatie werden de Commanderie van de Duitse Orde en de bijbehorende 88 erven in 1639 het privébezit van de uit de orde getreden Westfaalse edelman Johan Dietrich von Heyden. De geestelijke Commanderie der Duitse Orde werd daarmee een wereldlijke havezate.

Tussen 1811 en 1824 werd het bezit van de Heydens, waarvan de laatste twee drost van Twente waren, bij stukjes en beetjes verkocht. De gebouwen van de Commanderie vielen ten prooi aan de slopershamer. Het omgrachte gebouwencomplex (inclusief twee watermolens) met vijvers, fontein, een wildbaan, siertuinen en sterrebos was in 1811 bijna zo groot als het gehele stadsgebied van Ootmarsum. Het enige wat er van is overgebleven, is het "Möllenhuuske", (in 1968 gerestaureerd en van een molensteen voorzien).

De gronden in het voormalige richterampt Ootmarsum en het gelijknamige stadgericht waren vanaf ongeveer de dertiende eeuw voornamelijk in eigendom van de gerechtigde of gewaarde boeren van 14 marke-organisaties. Het noordelijke deel van de huidige gemeente Ootmarsum behoorde tot de marke Nutter en Olde Ootmarsum, het zuidelijke deel tot de marke Groot- en Klein Agelo. De oude toren van de kerk van Ootmarsum vormde één van de grens- of lakepunten tussen de genoemde marken.

Toen respectievelijk in 1844 en 1855 de marke-organisatie van Groot- en Klein Agelo en die van Nutter en Olde Ootmarsum opgeheven en de gemeenschappelijke woeste gronden onder de rechthebbende boeren verdeeld werden, betekende dat een vrij diepe ingreep in het landschap. Vooral toen het gebruik van kunstmest in zwang kwam. Nu men niet langer van potstalmest en van overstromingen, die in de winter zorgden voor de aanvoer van een laag vruchtbare slib op de natuurlijke hooi- en weilanden, afhankelijk was, hoefde het vee niet langer 's nachts op stal te blijven. De natuurlijke groenlanden verloren hun functie als standplaats voor orchideeën en andere zeldzame planten die zich alleen op onbemeste gronden goed kunnen handhaven. Voor zover mogelijk werden de natuurlijke wei- en hooilanden ontwaterd en met kunstmest vruchtbaar gemaakt. De nog aanwezige schrale heidevelden werden ontgonnen en aan het areaal cultuurgrond toegevoegd. Gedeeltelijk werden ze bebost. Tot de Tweede Wereldoorlog bleven geriefshout en houtwallen nog nodig of stonden ze in elk geval nog niemand in de weg.

Afgezien van de natuurlijke weilanden waren in 1850 in de gemeente Ootmarsum in verhouding tot de meeste overige Twentse gemeenten nog slechts kleine oppervlakten niet in cultuur gebracht woeste gronden over. Omstreeks 1885 bedroeg het totale oppervlak heide- en veengrond twee hectare. Ook deze laatste resten woeste grond werden al voor 1933 omgezet in weiland.

2.4. Waterbeheersing

Vanwege de aanwezigheid van de klei en keileem in de ondergrond stond tot de uitvoering van de ruilverkaveling een groot deel van de weilanden in het lage deel van de gemeente (voornamelijk in de Grootte Maten) in natte perioden regelmatig onder water. Tot na de Tweede Wereldoorlog liep er langs de weg Ootmarsum-Tilligte (gemeente Denekamp) een loopbrug, zodat bij eventuele overstromingen in ieder geval de voetgangers konden passeren.

Tot het verbeteren van de waterhuishouding in onder andere de gemeente Ootmarsum heeft naast de genoemde ruilverkaveling vooral de regulering van de Dinkel in de jaren vijftig bijgedragen. De werkzaamheden werden uitgevoerd nadat in 1942 voor de Beneden Dinkel een apart waterschap was opgericht. Om het meanderende karakter van het riviertje niet aan te tasten werd ten oosten ervan een omleidingskanaal gegraven. In 1969 is het waterschap "Beneden Dinkel" samengevoegd met het al in 1884 opgerichte waterschap "De Regge". De nieuwe naam voor het nieuwe, grootste waterschap van Overijssel werd "Regge en Dinkel".

3 Infrastructuur

Ootmarsum vormde in de Middeleeuwen een belangrijke schakel in het handelsverkeer tussen de Overijsselse Hanzesteden Deventer, Kampen en Zwolle en die van Noord-Duitsland. Het akkerburgerstadje lag aan de postweg van West-Nederland naar onder meer Hamburg. Toen vanaf ongeveer het midden van de vorige eeuw in overig Twente kanalen werden gegraven en er vanaf 1865 spoorlijnen werden aangelegd, viel Ootmarsum buiten de geplande netwerken. Er zijn wel plannen geweest voor de aanleg van een spoorlijn Almelo-Ootmarsum-Nordhorn-Lingen, maar deze is nooit gerealiseerd door tegenwerking van Grafschaft Bentheim.

In de loop der tijd werd de belangrijke positie die Ootmarsum in de Middeleeuwen innam in het handelsverkeer over landwegen, steeds meer ondergraven. Zo werd in 1829 van Rijksweg besloten tot de aanleg van een straatweg van Amsterdam via Deventer, Holten, Goor, Delden en Oldenzaal naar de Hannoverse grens. Pogingen van de burgemeesters van onder meer Stad-Almelo en Ootmarsum het tracé vanaf Holten naar Duitsland te vervangen door Holten-Rijssen-Wierden-Almelo-Albergen-Ootmarsum liepen op niets uit. De Rijksweg werd aangelegd volgens het oorspronkelijk geplande tracé. Daarop is in Ootmarsum zelf het initiatief genomen tot het verkrijgen van een verharde verbinding met Denekamp en Almelo, waardoor Ootmarsum alsnog aansluiting zou krijgen op het net van verharde doorgaande wegen. In 1840 werd met de aanleg van de geplande, door de gemeenten

Ootmarsum en Almelo gefinancierde straatweg begonnen. Als verhardingsmateriaal deed onder meer het puin van de in 1839 afgebroken toren van de rooms-katholieke kerk van Ootmarsum dienst. In 1847 was de weg klaar. De exploitatie van de weg werd bekostigd door het instellen van een drietal tollën, onder andere één direct ten oosten van de gemeente Ootmarsum en één direct ten westen ervan. In 1894 nam de Provincie de weg over en werden de tollën afgeschaft.

Tussen 1850 en 1933 werden de bestaande wegen van Ootmarsum naar Oldenzaal, Vasse, Weerselo en Lage (Duitsland) van een verhard wegdek voorzien, evenals de huidige Grotestraat, de Schiltstraat, het huidige Kerkplein, de Putstraat en de Marktstraat. Na 1940 volgde de verharding van de meeste buitenwegen in de gemeente. Slechts enkele onverharde wegen werden gehandhaafd, bijvoorbeeld de Binnenes en Tichelwerk, beide gelegen in het stuwwallengebied.

De aanleg van de straatweg Almelo-Ootmarsum-Denekamp langs de noordzijde van de stad Ootmarsum en het uitblijven van spoor- en waterverbindingen waren negatieve vestigingsvoorwaarden voor het aantrekken van industrie. Daar staat tegenover dat de oude stadskern tot op de dag van vandaag weinig van zijn oorspronkelijke grondpatroon heeft verloren. Het huidige stratenpatroon wijkt nauwelijks af van dat in 1850. Het merendeel van de straten komt nog steeds uit op het Kerkplein. Verdere kenmerken van het stratenpatroon zijn de grote dichtheid en het bochtige

verloop.

4 De stad Ootmarsum

Ootmarsum is van oorsprong een typisch zogenaamd akkerburgerstadje, ontstaan bij een oude Frankische hof en kerk uit de Karolingische Tijd. De nederzetting kreeg al vroeg een stedelijk karakter doordat de hof en de kerk een sterke aantrekkingskracht uitoefenden op de boeren en handwerkslieden uit de omgeving. De meeste inwoners van de stad oefenden naast een ambacht in veel gevallen tevens landbouw uit, vandaar de naam "akkerburgers". Ten gevolge hiervan vertoonden de woonhuizen in de stad lange tijd een grote gelijkenis met boerenwoningen. Nu nog blijkt een deel van de bebouwing in Ootmarsum van agrarische oorsprong.

De oudste betrouwbare vermelding van Ootmarsum dateert uit het jaar 917. Ter plekke is dan sprake van bisschoppelijke bezittingen. De toewijding van de kerk aan Simon en Judas duidt op een hogere ouderdom van de nederzetting (alleen de eerste kerken in Nederland zijn aan apostelen toegewijd) evenals een oud schrift, staande in de rollen van Ootmarsum, waarin staat dat de stad in 127 na Chr. is gesticht door Oldemarus, Koning der Franken. Op oude kaarten heet Ootmarsum Othmarsheim (= Oldemarusheim). De nederzetting zou gezien die naam het heim (huis) van Oldemarus zijn geweest.

Gezien de resultaten van opgravingen in en rond de huidige rooms-katholieke kerk hebben voorlopers van dit kerkgebouw waarschijnlijk op dezelfde plaats gestaan. Sommige geschiedschrijvers gaan er echter

vanuit dat de kerk van Ootmarsum tussen 650 jaar na Chr. en 1196, toen Otto van Gelder de nederzetting en het houten kapelletje verbrandde, iets ten noordoosten van de huidige rooms-katholieke kerk heeft gestaan, namelijk in Oud-Ootmarsum. Verder wordt door sommige historici aangenomen dat de eerste kerk van Ootmarsum gesticht is op het terrein van de bisschoppelijk hof (boerderij van de bisschop), met name in verband met de veiligheid.

De nederzetting Ootmarsum kreeg al vroeg een stedelijk karakter doordat boeren en handwerkslieden zich in de nabijheid van de kerk vestigden. Wanneer Ootmarsum stadsrechten kreeg, is niet bekend. Dat Ootmarsum die heeft gekregen, is zeker; ze werden in 1314 door bisschop Guido van Henegouwen bevestigd en in 1325 door bisschop Jan van Diest nog eens.

Na het aanvankelijke begin van de hof met de reeds spoedig daarna gebouwde kerk werd geleidelijk het kerkhof, aan enige zijden of geheel rondom, met kleine huisjes (spijkers genoemd) bebouwd. Deze bebouwing behoorde in oorsprong grotendeels aan de volgewaarde boeren, landbouwers die volledig gerechtigd waren in de marken. De spijkers dienden voor de opslag van goederen en als noodbehuizing in tijden van gevaar.

De aanwezigheid van de hof en de kerk in de aan de handelsroute Deventer-Hamburg gelegen nederzetting Ootmarsum trok handelsverkeer aan. Markt werd gehouden op de weg of de wegkruising voor de uitgang van

het kerkhof. Van een geplande regelmatige marktaanleg is in Ootmarsum derhalve geen sprake. De groei van de handelsfunctie had een al dan niet geplande verdichting van de bebouwing tot gevolg. De bestaansmiddelen in de stad werden meer en meer niet-agrarisch van karakter. In 1325 werd de stad Ootmarsum afgescheiden van de marken Nutter en Olde Ootmarsum en Groot- en Klein Agelo.

De stad was van oudsher verdeeld in vier wijken, kwartieren: de Oostenborch of het Oosterbergvéérln, het Marktvéérln, het Schiltvéérln en het Hogelindevéérln. In elk kwartier of véérln stond een waterput. Deze putten bevonden zich dichtbij de wallen, zodat men in geval van oorlog of brand water bij de hand had. Van de vier putten zijn alleen de "Bergput" aan de Bergstraat achter de Nederlands hervormde kerk en de put aan de Walstraat nog aanwezig. Hoewel de putten niet op een berg lagen, werden ze bergputten genoemd, omdat ze gevoed werden door het regenwater dat over de tertiaire klei- en keileemlaag van de heuveltoppen naar beneden stroomde.

In 1397 verleende bisschop Frederik van Blankenheim middelen "om der stad to vesten ende to verbeteren ende den synghelgraven to maken als den scepenen dit guet ende best dunket to syne". Ter bestrijding van de kosten van verbetering van de wegen werd de stad toegestaan, tol te heffen en weggeld te vorderen van "beesten en allerhande vrachten". In 1405 waren de omwallingswerkzaamheden

voltooid. In 1431 is voor het eerst sprake van de Poelstegincpoort, de zuidelijke toegang tot de stad bij de huidige Grotestraat.

In het jaar 1518 gaf bisschop Philips van Bourgondië het bevel de vestingwerken te ontmantelen in verband met invallen van de Geldersen. Kort daarna begonnen de inwoners van Ootmarsum evenwel weer de stad in staat van verdediging te brengen. In 1520 is er reeds sprake van een "nye bolwerck" en in 1535 en 1544 werden twee nieuwe poorten gebouwd: de Houtenpoort bij de zuidelijke toegang en de Stenenpoort bij de noordelijke toegang tot de stad. In 1548 groef men tussen de twee wallen die de stad omgaven een dubbele gracht.

Ootmarsum kreeg als gevolg van de aanleg van verdedigingswerken een compact, grotendeels op het Kerkplein gericht stratenpatroon en een dichte bebouwing. De kerk was het centrum. Om de kerk en de bij het hof van Ootmarsum behorende gebouwen groeide een schil van latere uitbreidingen. Opvallend hierbij is het verschil tussen het noordelijke en zuidelijke deel. Het zuidelijke en westelijke deel, vermoedelijk arealen van het hof, liggen als een relatief smalle schil tegen het centrum aan, slechts door één straat (de Grotestraat) onderbroken. Het noordelijke deel daarentegen is veel breder en wordt door tal van straten doorsneden. In tegenstelling tot het zuidelijke deel komen al deze straten uit op het Kerkplein waardoor de centrale ligging van de kerk wordt benadrukt. Opvallend

in deze is dat in het noordelijke deel de meeste straten een meer of minder gebogen beloop hebben, zodoende een vermoedelijk spontane uitleg benadrukkend, in tegenstelling tot het zuidelijke deel dat vanwege de aanpassing aan het oude hofareaal meer rechte straten heeft.

In het begin van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) kwam de stad afwisselend in handen van de Staatsen en de Spanjaarden om in 1597 definitief door prins Maurits veroverd te worden. Ootmarsum werd vervolgens geheel ontmanteld. Op de wal werden tuinen aangelegd die verkocht of verhuurd werden aan de burgers. Ootmarsum is sindsdien niet meer versterkt. De poorten bleven aanvankelijk gehandhaafd om de stad 's nachts te beschermen tegen ongewenste vreemdelingen. In 1780 werd de Stenenpoort afgebroken en in 1870 de Zuider- of Poelstegincpoort.

Mede door zijn ligging aan de genoemde handelsroute kon het stadje uitgroeien tot het verzorgingscentrum van Noordoost-Twente, zowel op het gebied van handel en sociale en culturele voorzieningen als van bestuurlijke en administratieve aangelegenheden. Het raadhuis werd in 1564 verplaatst van de Holtenpoort naar de Markt. In 1777 brandde dit gebouw af en werd het vervangen door het gebouw waarvan de benedenverdieping tegenwoordig in gebruik is als V.V.V.-kantoor. In 1967 kwam de nieuwe gemeentesecretarie (aangebouwd aan het oude) aan het Kerkplein gereed. Naast het oude gemeentehuis staat een eveneens uit 1777 daterende stadspomp.

Een van de belangrijkste nieuwe gebouwen uit de periode 1850-1940 was het postkantoor. Dit in 1880 gebouwde kantoor aan de Marktstraat heeft dienst gedaan tot 1937 toen de postdienst naar de Almelosestraat verhuisde. Het oude postkantoor heeft tegenwoordig een horecafunctie (hotel-café-restaurant Jolanda II).

Vanaf de het begin van de negentiende eeuw trad in Ootmarsum een proces van economische achteruitgang op. Terwijl een groot deel van Twente opleefde onder invloed van de opkomst van de fabrieksmatige textielindustrie, stagneerde de ontwikkeling van Ootmarsum. Een van de gevolgen daarvan was dat de ruimtelijke structuur van Ootmarsum tot het einde van de Tweede Wereldoorlog nauwelijks veranderingen onderging. Wel werden er enkele doorbraken in de voormalige omwalling gerealiseerd, werden in 1938 de huizen aan de Keerweer afgebroken, werd het Kerkplein opgehoogd en van een keienmuurtje met trapopgangen voorzien en werd het plein van de Nederlands hervormde kerk na de wederopbouw van door bominslag verwoeste huizen iets vergroot.

Na de Tweede Wereldoorlog is er ook een doorbraak bij de Schiltstraat gekomen. Door afbraak van het huis ter plekke op de hoek van de Grotestraat-Schiltstraat ontstond hier een pleinachtige ruimte. Er is tevens een doorbraak gerealiseerd ten zuidoosten van het Kerkplein, waartoe het voormalige burgemeestershuis aan de Ganzenmarkt is afgebroken. Verder zijn er enige

ondergeschikte uitgangen aan de Kapelstraat gekomen en bij het verlengde van de Kloosterstraat. De verbinding tussen de Bergstraat en de Walstraat verdween doordat de Bergstraat in het oosten door bebouwing werd afgesloten. De voormalige weversbuurten Putstraat, een gedeelte van de Kloosterstraat en het noordelijke deel van de Kapelstraat hebben een nieuwe bebouwing gekregen, waarbij tevens een verdere verdichting is opgetreden. Het gedeelte van de Keerweer waar vroeger veel wevers gevestigd waren, bleef van deze ontwikkelingen gevrijwaard.

In de jaren zestig is een begin gemaakt met de rehabilitatie van de historisch belangrijke gebouwen. Oude panden werden opgeknapt en nieuwe, binnen de oorspronkelijke ruimtelijke structuur passend, gebouwd.

De relatief grote na-oorlogse bevolkingsgroei is buiten de voormalige omwalling opgevangen in nieuwe woongebieden, voornamelijk aan de oostzijde van de oude kern. In 1935 kwam alleen langs de Molenstraat en de Denekamperstraat ten noorden van de stad en langs de Almelosestraat en de Oldenzaalsestraat ten zuidwesten van de stad enige bebouwing buiten de voormalige omwalling voor. Op de topografische kaart uit dat jaar zijn met name ten oosten van de stedelijke bebouwing de tuinen, in een gordel er omheen op de verdwenen omwalling nog duidelijk zichtbaar.

In de huidige ruimtelijke opbouw van de nederzetting Ootmarsum is de historische ontwikkeling goed herkenbaar gebleven. De

ruimtelijke structuur wordt nog steeds bepaald door de centraal gelegen kerk met kerkplein waarop het merendeel van de straten uitkomt. Daarnaast kan het, door de voormalige omwalling ontstane concentrische bebouwingspatroon als kenmerkend voor Ootmarsum worden beschouwd. De oude kern onderscheidt zich duidelijk van de na-oorlogse uitbreidingen.

Binnen het oude Ootmarsum zijn door de uiteenlopende historische functies en vestigingspatronen belangrijke verschillen ontstaan in de karakteristiek van bebouwingen en open ruimten. Het meest opvallende is hierbij de overgang van de specifiek stedelijke ruimten aan de westzijde van de stad (met name de Grotestraat, Schiltstraat, Markt en Marktstraat) naar de meer landelijke inrichting aan de oostkant (met name Keerweer en Walstraat), waarbij het Kerkplein en de Kloosterstraat, Putstraat en Ganzenmarkt een tussenpositie innemen. Bepalend voor deze overgangen was de oorspronkelijke concentratie van bepaalde beroepsgroepen binnen de verschillende delen van de stad. In het westelijke deel, waar zich het handelsverkeer afspeelde, ontstond een dicht bebouwd gebied bestaande uit pakhuizen en stallen, het oostelijke deel bleef aanvankelijk een meer open geheel, waar zich de ambachtslieden vestigden.

5 Bevolking

5.1. Loop van de bevolking

Blijkens tabel 1 is de bevolking van de gemeente Ootmarsum tussen 1850 en 1940 slechts gering gegroeid. Het uitblijven van spoorwegen had tot gevolg dat veel inwoners van Ootmarsum wegtrokken naar de Twentse textielcentra. Tussen 1860 en 1910 leidde dit tot een absolute daling in het aantal inwoners van 1.719 tot 1.280 inwoners. Daarna nam de bevolking weer toe. Tussen 1880 en 1920 telde de gemeente Ootmarsum zelfs minder inwoners dan in 1850.

5.2. Ruimtelijke spreiding

De tabellen 2, 3 en 4 laten zien dat het aantal inwoners woonachtig in de stad Ootmarsum in de periode 1850-1947 relatief gezien gedaald is. Woonde aan het begin van de beschouwde periode nog ruim 98% van de totale gemeentelijke bevolking in de stad, in 1947 was dat percentage nog 87,4. Daarna is het aandeel van de in de stad woonachtige mensen weer toegenomen tot 95,8% op 1 januari 1988.

6 Middelen van bestaan

6.1. Landbouw

In de Middeleeuwen vervulde de stad Ootmarsum een stedelijke centrumfunctie voor het gehele omliggende gebied. Het richterambt Ootmarsum was een belangrijk afzetgebied voor de ambachtlieden en neringdoenden in de stad, die op haar beurt een belangrijk afzetgebied vormde voor de boeren uit de omgeving. Dit bleef zo tot het industriële tijdperk. Zolang de boeren zelf handelaren bleven, gingen ze niet langer in Ootmarsum naar de markt, maar sleten ze hun produkten bij voorkeur in de opkomende industriesteden.

Tussen 1850 en 1940 heeft de landbouw in de gemeente Ootmarsum geen belangrijke structurele wijzigingen ondergaan. Het areaal bouwland bleef schommelen rond de 150 ha terwijl aardappelen en rogge de belangrijkste akkerbouwgewassen waren en bleven. Evenals elders kwam in Ootmarsum na de grote internationale landbouwcrisis rond de jaren tachtig van de vorige eeuw de nadruk meer en meer op andere takken van landbouw te liggen. De melkveehouderij werd steeds belangrijker, maar in de onderhavige gemeente meer nog het houden van varkens en pluimvee. Tot 1921 stabiliseerde het aantal melkkoeien zich rond de 170 stuks. Daarna nam dat aantal steeds sterker toe. Zo bedroeg in 1929 het aantal melkkoeien ruim 200 stuks. Het aantal varkens en het pluimveebestand groeide in de periode 1850-1929 respectievelijk van slechts enkele tot 350 stuks en van 0 tot 4.114 stuks. De accentverschuiving van bouwboeren tot veeboeren bracht de nodige veranderingen in het uiterlijk en

de functie van de bedrijfsgebouwen met zich mee. Bij de stimulering van de melkveehouderij hebben onder andere de komst in 1894 van de eerste Ootmarsumse zuivelfabriek en de oprichting in 1911 van een afdeling van de Nederlandse Boerenbond (120 leden) en een rooms-katholieke Boerenleenbank (75 leden) een belangrijke rol gespeeld.

Na de Tweede Wereldoorlog is het proces van accentverschuiving van akkerbouw naar veeteelt in versterkte mate voortgezet, zich uitend in een afname van het areaal bouwland ten gunste van het areaal grasland.

Van het oorspronkelijke agrarische karakter van de stad Ootmarsum is niet veel meer te merken; er bevonden zich in 1987 nog zes landbouwers (3%) in Ootmarsum.

6.2. Ambacht en industrie

Tot ver in de achttiende eeuw was er in de stedelijke samenleving van Ootmarsum van een kapitalistisch concurrentieprincipe geen sprake: de ambachtsman hield vast aan het zedelijk recht dat hij meende te hebben op bescherming van zijn eerbiedwaardige beroep. In de Middeleeuwen bestonden er in Ootmarsum vijf soorten gilden, waarvan de gilden van de wevers en de kramers of cremers (handelslieden) de belangrijkste waren. Een lijst van mensen die de burgerschap van Ootmarsum vormden (om dat burgerschap te winnen moest men kunnen aantonen een vrij man te zijn en moest men geld betalen en een leren brandemmer leveren) verraadt door middel van de namen de voorkomende beroepen:

Luken Smyt, Henryck Moller (mulder), Jakop Glasemaker, Roloff Kystemaker, Dyrick Wever, Dereck Lynenwever, Ghert Messmaker, Johan Bussemaker (geweermaker) Johan Kuiper en Johan Cremer. Het waren op koopman Cremer na allemaal zestiende eeuwse handwerkslieden. Uit de thuisweverij is later de fabrieksmatige produktie van textiel voortgekomen.

Nog in 1795 behoorde Ootmarsum tot de Twentse steden die economisch op de textielnijverheid dreven, ook al was het percentage van de beroepsbevolking werkzaam in dit bestaansmiddel er niet zo hoog als in bijvoorbeeld Enschede, dat met 63,8% de kroon spande.

In het begin van de negentiende eeuw waren er in de gemeente Ootmarsum veel calicotweverijen (calicot is de met de schietspoel vervaardigde katoenen stof), twee bombazijn- en pillowfabrieken en linnenblekerijen die concurreerden met de grote blekerijen in Haarlem. Bekende textielfirma's als die van Salomonson in Almelo lieten de betere en fijnere weefsels zoals tafel- en servetgoed alvorens ze werden afgeleverd op onder andere de weidebleken van Ootmarsum bleken vanwege de aanwezigheid van schoon en helder water. Verder waren hier in het begin van de vorige eeuw drie textielververijen en enkele handdrukkerijen die de geweven stoffen van de gebruikelijke dessins voorzagen.

Weven vormde in veel gevallen een hoofdbestaansmiddel; de overige acht ambachten die bij één weefgetouw hoorden, waren meestal nevenactiviteiten van bijvoorbeeld

agrariërs. Enkele van die nevenactiviteiten waren het braken of breken, het hekelen, het spinnen en haspelen. In 1801 telde het stadje Ootmarsum 50 weefgetouwen en vijf handspinnmachines. In Ootmarsum hielden zich rond die tijd ongeveer 23 kooplieden met de linnenhandel- en fabricage bezig.

Alle activiteiten die samenhangen met de vervaardiging van textiel, van het spinnen van het garen tot en met het finishen van het doek op de bleek of in de verfkuij, speelden zich af in de sfeer van het handwerk. De Twentsche Damast, Linnen- en Katoenfabriek N.V. is het enige Ootmarsumse textielbedrijf, dat het machinetijdperk mocht beleven. De fabriek is voortgekomen uit de firma S. en J. Bendien die zich in het begin van de vorige eeuw toelegde op het weven van ruwe katoen en later op de vervaardiging van zowel linnen als katoenen damast tafelgoed. In 1892 werd het familiebedrijf omgezet in een naamloze vennootschap. Hoewel in 1850 het kantoor en een deel van de fabriek van Ootmarsum naar Almelo was overgebracht, bleef de fabriek in Ootmarsum in bedrijf. Het doek werd toen nog gebleekt op een weide bij de fabriek. Was er geen werk, dan stuurden de directeurs de arbeiders naar huis totdat er weer orders waren binnengekomen. Voor veel werknemers was het werk in de fabriek daarom slechts een nevenactiviteit.

De fabriek in Almelo legde zich toe op de produktie van lakens en slopen, de fabriek in Ootmarsum op de produktie van huishoudtextiel voor hotels en ziekenhuizen en

technisch doek. Deze textielprodukten worden tegenwoordig in de geheel geautomatiseerde weverij op het industrieterrein "De Mors", op de hoek Almelsestraat-Laagsestraat geproduceerd. In een van de fabriekshallen is een produktieafdeling van de Vlaggenindustrie De Phoenix gevestigd. De oude fabrieksgebouwen van de huidige Twentse Damast B.V. vormen een onderdeel van een groter gebouwencomplex. De schoorsteen is grotendeels verdwenen.

In de topjaren van de Ootmarsumse textielfabrieken werkten er zo'n 400 mensen. Vanaf 1866 tot 1911 bleef het aantal arbeiders werkzaam in de Ootmarsumse textielfabrieken schommelen rond de 90 met een minimum aantal van 70 in 1871 en een maximum aantal van 105 in 1911. In 1916 waren 150 personen in de textielindustrieën van Ootmarsum werkzaam en in 1950 140. In 1947 was 44,8% van de totale beroepsbevolking van Ootmarsum werkzaam in de industrie.

Naast de dominerende textielindustrie heeft Ootmarsum ook andere takken van nijverheid gekend. Zo bevond zich in de Middeleeuwen aan de Keerweer een cichorei- en peekoffiefabriek, die in 1846 nog aanwezig was.

In 1502 kreeg de stad Ootmarsum het windrecht, dat wil zeggen het recht om een windkorenmolen bij de stad te bouwen. In januari 1767 brandde de molen af. Spoedig daarna volgde de herbouw van de molen. In 1866 ging de stadsmolen aan de huidige Molenstraat over in

particuliere handen. Nadat in 1927 twee wieken van de molen waren gewaaid, heeft de molenaar het gehele bovendeel gesloopt en de produktie met motorkracht voortgezét. Pogingen de historische molen gerestaureerd te krijgen mislukten: de molen werd verbouwd tot woning. De molen aan de Oldenzaalsestraat dateert oorspronkelijk uit 1865. Door blikseminslag brandde de molen in 1872 volledig af maar werd kort daarna herbouwd. Deze nieuwe molen functioneert tegenwoordig nog steeds en is het eigendom van de familie die ook de ernaast gevestigde houtzagerij exploiteert.

Op de militaire topografische kaart van ±1850 staat tussen de Kuiperberg en de Binnenesch, ten noorden van de straatweg van Almelo naar Ootmarsum een gebied aangegeven met de naam "Tiggelwerk". Bij het huidige P.T.T.- Vakantieoord was toen een pannbakkerij gevestigd. Op de Kuiperberg lag een veldoven voor de vervaardiging van bakstenen. Beide bedrijven maakten gebruik van de onder de oppervlakte liggende vette tertiaire klei, die in de leemgroeve op de Kuiperberg gewonnen werd. Bij deze klei put heeft tot 1968 de steen- en aardewerkfabriek van Wed. J.H.B. Scholten gestaan.

In 1902 werden in Twente fosforietknollen ontdekt. De knollen konden na te zijn fijngemalen gebruikt worden als kunstmest. In de Eerste Wereldoorlog leidde het tekort aan buitenlandse kunstmest tot een ware fosforietkoorts in Twente. De meeste knollen werden destijds

afgevoerd naar de "Superfosfaatfabriek" te Amsterdam. De overige knollen werden in Ootmarsum verwerkt, in de fosfaatfabriek "Van Vilsteren en Schoemaker, Fosfaatwerken Deventer-Ootmarsum" aan de Oldenzaalsestraat. Op 1 mei 1921 werd de produktie van fosfaat in dat fabriekje gestopt. Fosfaat was te duur geworden in verhouding tot andere mestsoorten. De fosforietknollen bevonden zich onder meer in de tertiaire klei aan de voet van de Kuiperberg, waar men in 1914 met de afgraving begon.

De huidige tabaksfabriek van de firma J.B.C. Bloemen op het industrieterrein De Mors is een voortzetting van een tabaksfabriek die vroeger aan de Grotestraat (nr. 18) stond.

Aan het einde van de Almelsestraat is in 1894 in coöperatie met Rossum en Oldenzaal de "1^e Ootmarsumse Stoomzuivelfabriek" van G.H. Oisterwijk gebouwd. In 1927 werd aan de Oldenzaalsestraat de Coöperatieve Zuivelfabriek "Nooitgedacht", met de directeurswoning er aan vast, gebouwd. De gebouwen van deze fabriek zijn, met uitzondering van de toren, nog aanwezig. De bedrijfsgebouwen herbergen tegenwoordig een textielgroothandel.

6.3. Recreatie

Al in de vorige eeuw was Ootmarsum tot ver in de omgeving bekend om zijn natuurschoon, folklore en "kaole kermis". De gemeente voerde in dezen een sterk stimulerend beleid, getuige onder meer de

aanwezigheid reeds in 1902 van een V.V.V.. Op de Kuiperberg werd in 1926 ter herinnering aan de bondsdagen van de A.N.W.B., gehouden op 22 en 23 juli 1922, een oriënteertafel geplaatst.

Om de toestromende toeristen onderdak te kunnen bieden, verzezen in en buiten de stad verschillende hotels, café's en restaurants. Zo werd bijvoorbeeld in 1901 Hotel de la Poste in de voormalige Latijnse school aan de Marktstraat gevestigd. Andere vooroorlogse hotels in de gemeente Ootmarsum waren onder andere Hotel 't Bosch, Hotel De Kuiperberg, Hotel Tubantia (in 1914 gebouwd) en het hotel van Theusse. Laatstgenoemde hotel werd in 1863 gevestigd in het uit 1398 daterende gasthuis aan de Gasthuisstraat. Vanaf 1918 vervulde het gebouw weer zijn oorspronkelijke functie. Het was vanaf toen het St. Franciscusgasthuis. De Gasthuisstraat is er nog wel, het gasthuis zelf niet meer.

In 1930/1931 bouwde Hagedoorn uit Almelo op de heuvel naast de uitspanning "Het Tichelwerk", die op de oosthelling van de Kuiperberg iets ten noorden van de Almelsestraat stond, een grote villa. Deze villa werd, nadat de genoemde familie naar elders was vertrokken, in 1943 aangekocht door de P.T.T. en in 1947 ingericht als vakantiehuis. Uitspanning "Het Tichelwerk" heeft tussen 1931 en 1943 dienst gedaan als limonadefabriek; daarna werd deze weer een woonhuis. Het vakantieoord "De Kuiperberg" van de Stichting Personeel- en Kinderfonds P.T.T. functioneert

tegenwoordig nog steeds.

7 Sociale en culturele voorzieningen

7.1. Kerken en begraafplaatsen

Na de Reformatie is Ootmarsum grotendeels katholiek gebleven. In 1850 was ruim 66% van de totale bevolking rooms-katholiek en ruim 29% Nederlands hervormd. Van de overige kerkelijke gezindten was de Israëlitische gemeenschap de grootste met 55 lidmaten ($\pm 3\%$). Verder waren er nog 3 doopsgezinden en 3 Evangelisch Lutheranen. In 1947 was de verdeling van de bevolking over de kerkelijke groeperingen als volgt: 1.667 rooms-katholieken (88%), 194 Nederlands hervormden (10%), 17 Gereformeerden (0,9%), 1 Israëliet (0,05%) en 5 Overige kerkgenootschappen (0,2%). De afname van het aantal Nederlands hervormden tussen 1850 en 1947 was onder meer een gevolg van het wegtrekken van veel Nederlands hervormden naar elders. Na 1947 nam de dominante positie van de rooms-katholieken in Ootmarsum verder toe (in 1960 91,3% van de totale bevolking).

De rooms-katholieke aan de H.H. Apostelen Simon en Judas gewijde kerk in het centrum van de stad Ootmarsum is bij Koninklijk Besluit van 14 maart 1809 op 1 januari 1810 aan de rooms-katholieken teruggegeven. In 1839 werd de grote vierkante, uit Bentheimer zandsteen bestaande toren gesloopt en vervangen door een kleinere, houten toren bovenop de kerk. In de jaren 1969-1973 is de kerk gerestaureerd.

Nadat de Nederlands hervormden hun kerk aan de rooms-katholieken hadden moeten afstaan, werd er aanvankelijk kerk gehouden in de zaal van het Huis Ootmarsum (de Commanderie van de Duitse Orde).

De zaal was afgestaan door Baron van der Dussen. In 1811 kwam het huidige kerkgebouw van de Nederlands hervormde gemeente gereed, in 1844 de toren.

De joodse gemeenschap van Ootmarsum had een eigen, bij de ringsynagoge Oldenzaal behorende synagoge. Het gebouw aan de Kloosterstraat dateerde uit 1843. In 1936 is het afgebroken.

Tot de parochie Ootmarsum behoorden voor 1850 twee kloosters, één ten zuiden van de stad (de Commanderie van de Duitse Orde) en het (eveneens verdwenen) klooster te Albergen.

In 1850 begon de geschiedenis van het nog bestaande klooster, toen zich in Ootmarsum een aantal zusters van de Congregatie van Onze Lieve Vrouwe te Amersfoort vestigde. Aangezien leden van deze congregatie zich geroepen voelden tot het verdienstelijk zijn in de maatschappij werden er al snel activiteiten ondernomen en gingen de zusters te Ootmarsum een belangrijke rol spelen op sociaal en cultureel gebied. In één jaar tijd werden een noviciaat, een naaischool, een zondagsschool, een bewaarschool (kleuterschool) en een pensionaat (kostschool voor kwekelingen) opgericht. De scholen groeiden snel en het katholiek onderwijs kwam voor een groot deel in handen van de zusters. Vanaf 1855 vervulden de zusters van het klooster nog een sociale functie: op het terrein van het klooster werd een "Gesticht" voor de sociaal gehandicapte jeugd opgericht. In 1856 legde de rector de eerste steen van dit Sint Radboudhuis, het nieuwe onderkomen

voor wezen en andere kinderen. Totdat het nieuwe gebouw gereed was, waren zij tijdelijk in reeds bestaande gebouwen ondergebracht.

In 1983 kwam er aan het internaat een einde. De overige, voornamelijk de onderwijsactiviteiten, waren al eerder afgestoten en overgenomen door andere onderwijsinstellingen. Alle scholen van de Zusters van Amersfoort bevonden zich in de "Kloosterhoek". Het huidige kloostercomplex "Maria ad Fontes" dateert uit de jaren 1936-1937.

De gemeente Ootmarsum telt tegenwoordig drie begraafplaatsen: één hervormde, één katholieke en één joodse. Het Jodenkerkhof vormt de oudste nog bestaande begraafplaats. Wanneer dit kerkhof is gesticht, is onbekend. In ieder geval was er in Ootmarsum in 1757 al een joodse gemeente. De rooms-katholieke begraafplaats dateert uit 1829. De Nederlands hervormde begraafplaats, die vroeger van algemene signatuur was en dat tegenwoordig nog gedeeltelijk is, dateert uit ongeveer dezelfde tijd. De twee eerstgenoemde begraafplaatsen bevinden zich respectievelijk aan de Molenstraat en op de hoek Oldenzaalsestraat-Alleeweg. De joodse begraafplaats bevindt zich op de top van de Kuiperberg, achter de watertoren.

7.2. Scholen

In 1850 waren er in de stad Ootmarsum twee scholen, een openbare Nederduitse school voor gewoon lager onderwijs (met aparte onderwijzerswoning, die in eigendom was van de schoolmeester) daterend uit 1835 en een Latijnse school (voorloper van de huidige

Gymnasia), die al in 1600 grote bekendheid genoot. De Nederduitse school dateerde oorspronkelijk uit 1684. In 1869 werd de Latijnse school opgeheven, de studentenbanken gingen toen naar de Nederlands hervormde kerk.

Aan de Denekamperstraat, verrees in 1932 de rooms-katholieke Pastoor Scheeperschool. In hetzelfde jaar kwam op de plaats van een in 1876 nieuw gebouwde openbare school een Nederlands hervormde school voor lager onderwijs gereed. Laatstgenoemde school is in 1976 vervangen door een nieuwe. De joden in Ootmarsum hadden een eigen school. Deze bevond zich tussen 1843 en 1936 direct aan de synagoge.

De rooms-katholieke Pastoor Scheeperschool dateert als enige van de huidige vier scholen (drie basisscholen en een school voor algemeen vormend onderwijs) in Ootmarsum uit de periode 1850-1940. De overige schoolgebouwen dateren (grotendeels) van na de Tweede Wereldoorlog.

8 Ontwikkeling 1850 - 1940

Typering:

Akker-burchtstad.

Functie:

Verzorgingskern voor het omliggende gebied.

Ruimtelijke ontwikkeling:

Tegen het midden van de 19de eeuw vormt de ronde, van oorsprong middeleeuwse structuur van het akkerburgerstadje nog vrijwel de gehele bebouwingskern van Ootmarsum. Slechts direct bij de (voormalige) stadspoorten aan de noord- en zuidzijde komt dan enige bebouwing buiten de oorspronkelijke nederzetting voor. Deze vormt de aanzet voor de beperkte uitgroei die Ootmarsum gedurende de periode 1850-1940 ondergaat in de vorm van gemengde bebouwing langs de bestaande doorgaande wegen in de richtingen Almelo-Oldenzaal en Denekamp. Een klein industriegebied aan de Denekamperstraat en een groengebied (R.K. begraafplaats) aan de Oldenzaalsestraat zijn aan deze lineaire ontwikkelingen aangehaakt. Vanaf ca. 1900 vindt daarnaast nog enige uitbreiding van de woon-bebouwing plaats langs de buitenzijde van een gedeelte van de voormalige stadswal. De uitbreidingen van Ootmarsum gedurende de periode 1850-1940 vertonen het algemeen geldende beeld van niet-planmatige ontwikkeling langs een overwegend eerder bestaand wegenpatroon aansluitend op de oorspronkelijke kern. In verband daarmee zijn bij de stedenbouwkundige typologie geen bijzondere stedenbouwkundige ontwikkelingen aangeduid. Voor de oude kern binnen de van oorsprong middeleeuwse, ronde omwalling, is een aanwijzing als beschermd stadsgezicht in voorbereiding.

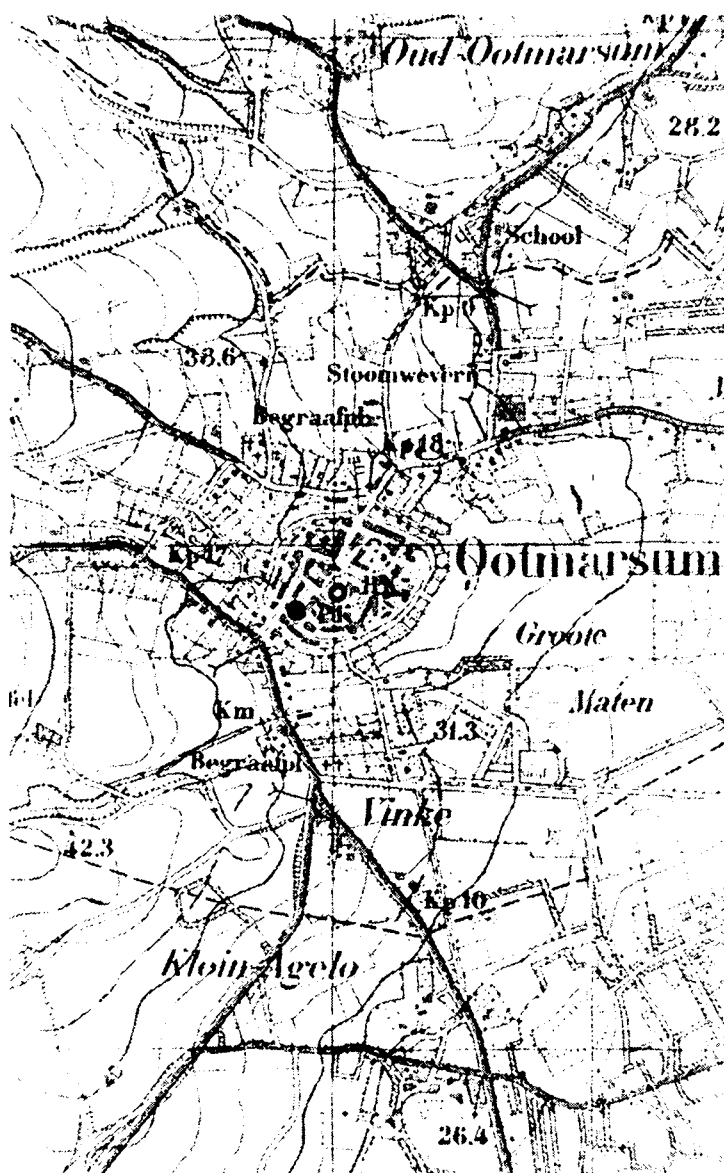
Stedebouwkundige ontwikkeling Ootmarsum

Kaart ca. 1850

Kaart ca. 1940

Schaal : ca. 1:15000

Bron : Topografische kaarten van Nederland

Kaart ca. 1850, verkend 1848

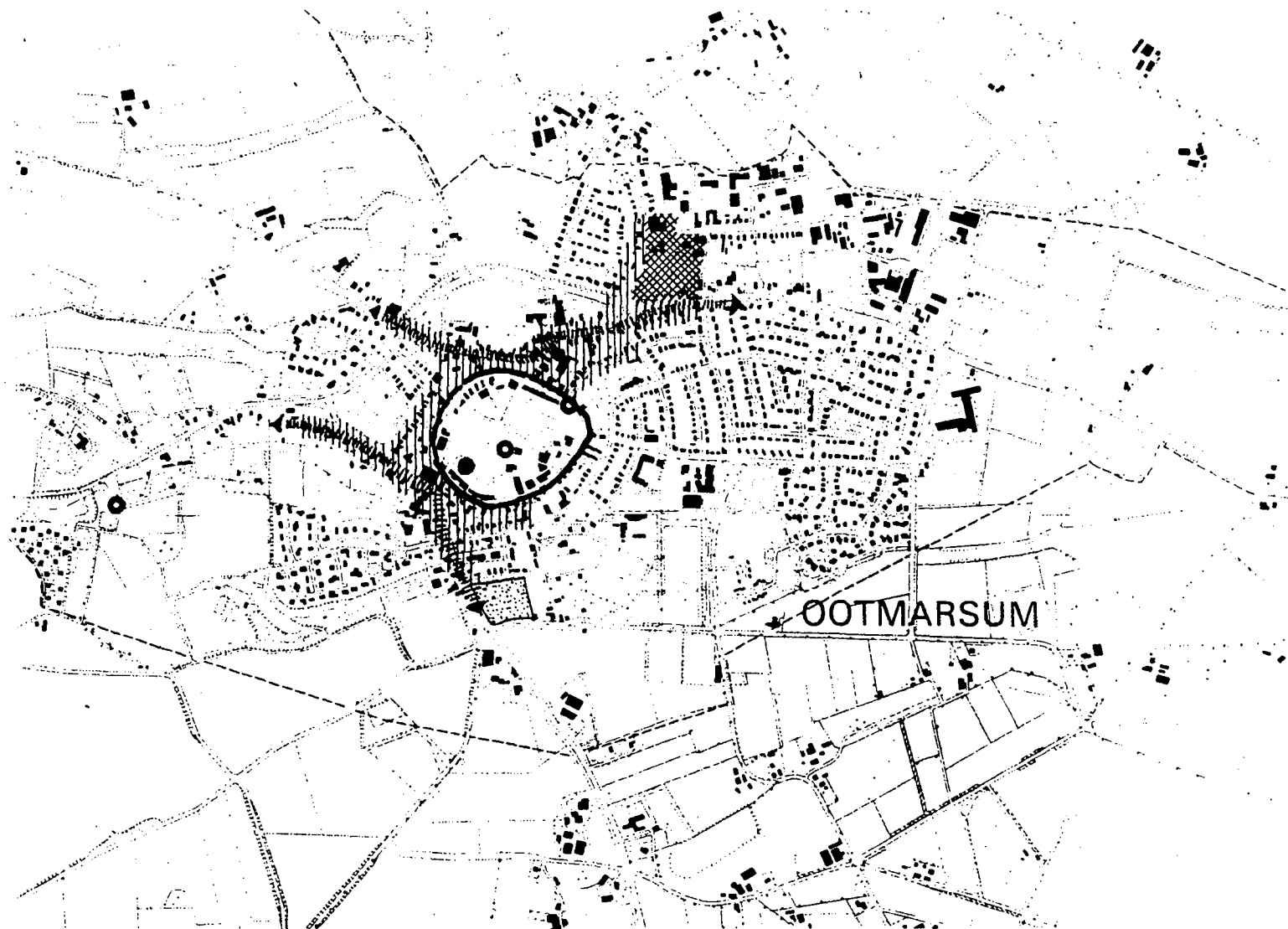
Kaart ca. 1900, verkend 1901

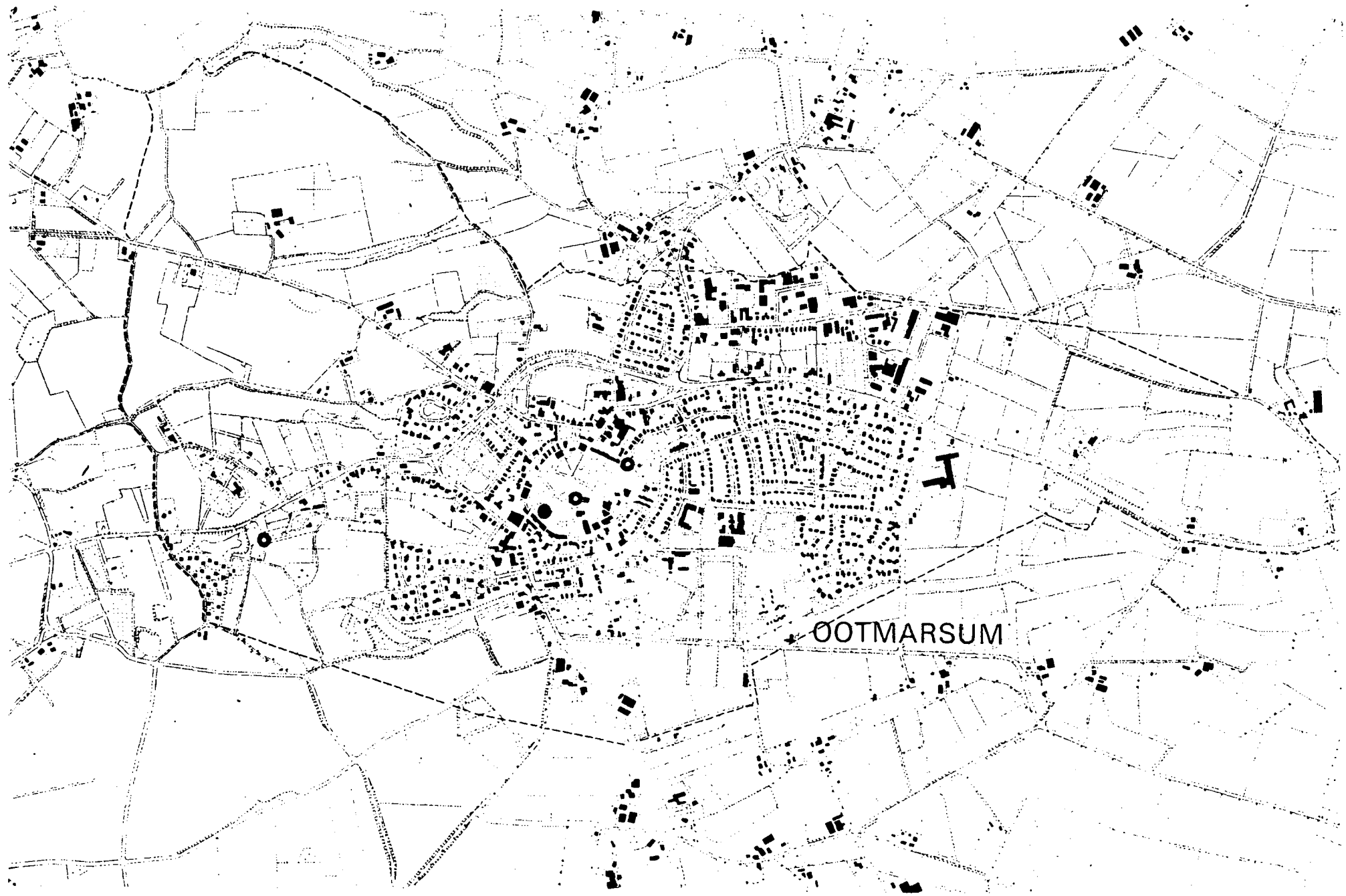
Kaart ca. 1940, verkend 1933

Legenda typologie

schaal 1:15.000

- bestaande kern 1850
- algemeen stedelijk ingericht 1940
- algemeen niet stedelijk ingericht 1940
- niet stedelijke villabebouwing 1940
- industriegebied 1940
- groen gebied 1940
- lineaire ontwikkeling 1850 - 1940

Bronnen

Literatuur Ootmarsum en regio:

- *Buter, A., Kralen aan een rozenkrans, portret van Ootmarsum, V.V.V. Ootmarsum, 1969.
 - *Buter, A., Ootmarsum dichterbij, portret van een Twents stadje, V.V.V. Ootmarsum, 1980.
 - *Geïllustreerde gids van Ootmarsum en omstreken, Vereeniging ter bevordering van het vreemdelingen verkeer te Ootmarsum, Oldenzaal, z.j.[1936].
 - *Gemeentegids Ootmarsum, z.p.[Ootmarsum], 1989.
 - *Gerard, J.N.A. en anderen, De hof Ootmarsum, uit de geschiedenis van een landsheerlijke hof, Stichting Heemkunde Ootmarsum, Utrecht, 1984.
 - *Jeugdzorg en onderwijs door de Zusters van Amersfoort te Ootmarsum, Stichting Heemkunde Ootmarsum, 1984.
 - *Klaas, G., Ootmarsum vroeger en nu, Enschede, 1972.
 - *Klaas, G., Beknopte geschiedenis van de Parochiekerk van de H.H. Simon en Judas te Ootmarsum, Ootmarsum, 1972.
 - *Koenders, P.J.A., Ootmarsum, een sociaal-geografische scriptie, Universiteit Amsterdam, z.j.[1980].
 - *Maas, P. van der, Ontstaan, doel en inrichting der marken, Stichting Heemkunde Ootmarsum, Ootmarsum, 1980.
 - *Ootmarsum, gemeente Ootmarsum, beschermd stads- en dorpsgezicht, R.D.M.Z., Zeist, 1987.
 - *Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek ten behoeve van het structuurplan Ootmarsum, E.T.I.O., Zwolle, 1971.
 - *Sociale kaart van de gemeente Ootmarsum, Stichting Overijssel, Zwolle, 1965.
 - *Spekreijse, T., Historisch-geografische schets van Ootmarsum,
-

Tubbergen, 1972.

*Stadregt van Ootmarsum, Uit:
Overijsselsche Stad- Dijk- en
markerechten, Zwolle, 1887.

Kaarten:

*Bodemkaart van Nederland.

Stiboka, Wageningen, 1985.

*Kadastrale minuutkaart 1832,
Rijksarchief Overijssel, Zwolle.

*Topografische kaart van
Nederland, ca. 1850, 1900, 1935,
1950, 1960, 1976 en 1985.

Topografische Dienst Delft/Emmen.

Archieven:

*Databank Universiteit van
Amsterdam, Vakgroep Sociale
geografie, 1988.

*Gemeenteverslagen 1850-1940,
Rijksarchief Overijssel, Zwolle

*Verslagen van Gedeputeerde Staten
1850-1940, Rijksarchief
Overijssel, Zwolle.

Tabellen

Tabel 1

Loop van de bevolking in de gemeente Ootmarsum tussen 1850 en 1940.

Jaar ¹⁾	Aantal inwoners	Index(1850=100)
1850	1.527	100
1860	1.719	113
1870	1.703	112
1880	1.557	102
1890	1.454	95
1900	1.390	91
1910	1.280	84
1920	1.425	93
1930	1.641	107
1940	1.760	115

1) Cijfers per 31 december

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, 1988.

Tabel 2

Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Ootmarsum in 1850.

Onderdeel	Aantal inwoners ¹⁾	Woningvoorraad ¹⁾
Ootmarsum stad	1.500	249
Verspreide huizen	27	5
Gemeente Ootmarsum	1.527	254

1) Cijfers bij benadering

Bron: Van der Aa, 1846.

Tabel 3

Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Ootmarsum op 1 mei 1947.

Onderdeel	Aantal inwoners	Woningvoorraad
Ootmarsum stad	1.648	
Verspreide huizen	198	
Gemeente Ootmarsum	1.886	288(33)¹⁾

1) (33) = aantal boerderijen en/of tuinderswoningen.

Bron: Uitkomsten van de volks- en beroepstelling van 31 mei 1947.

Tabel 4

Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Ootmarsum op 1 januari 1988.

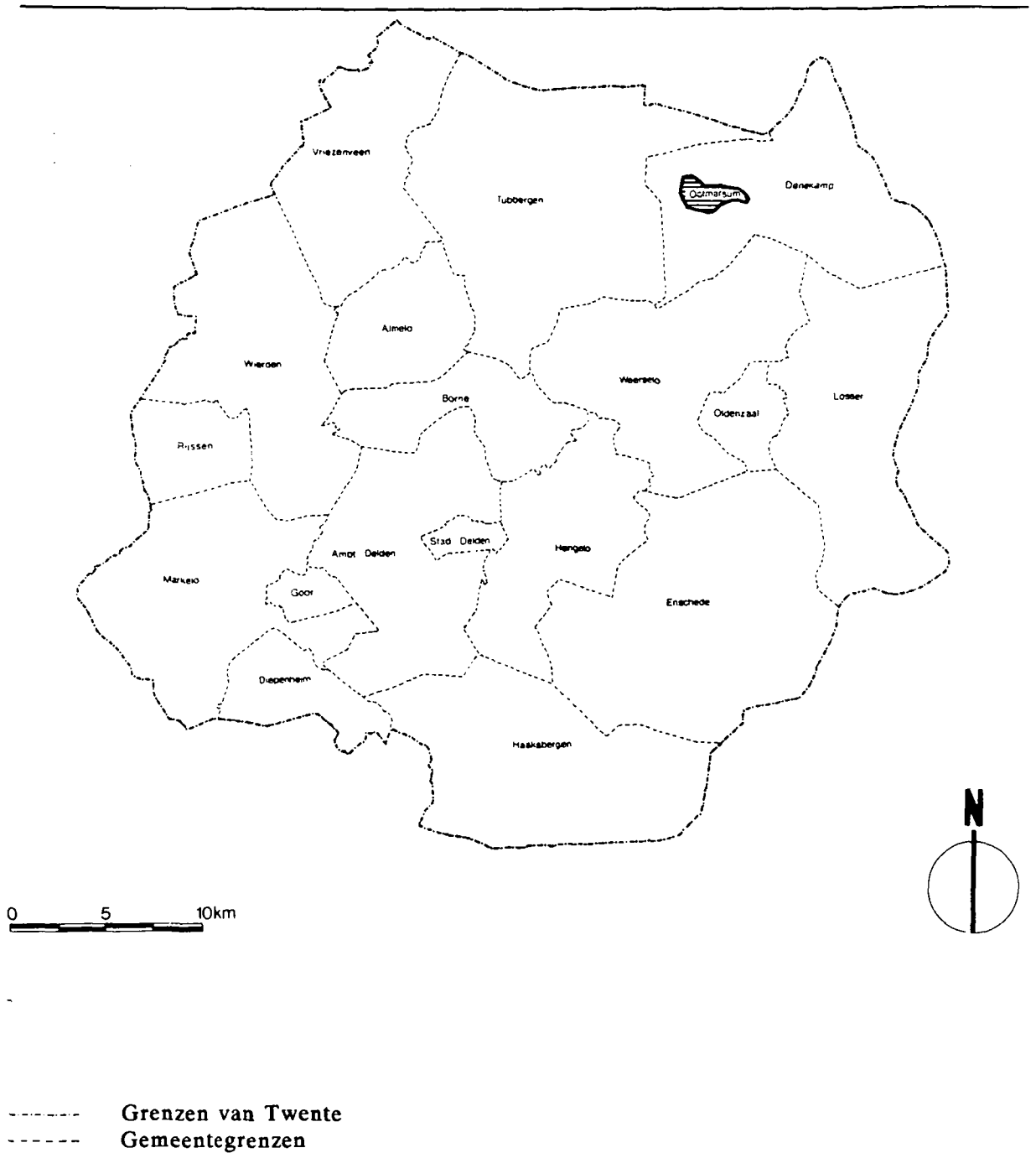
Onderdeel	Aantal inwoners ¹⁾	Woningvoorraad ¹⁾
Ootmarsum stad	4.064	1.350
Verspreide huizen	178	47
Gemeente Ootmarsum	4.242	1.397

1) De genoemde aantallen zijn gemeentelijke opgaven; ze kunnen daardoor afwijken van de C.B.S.-cijfers.

Bron: Statistieken R.O.I., Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeenten van Overijssel, 1988.

Kaart 1

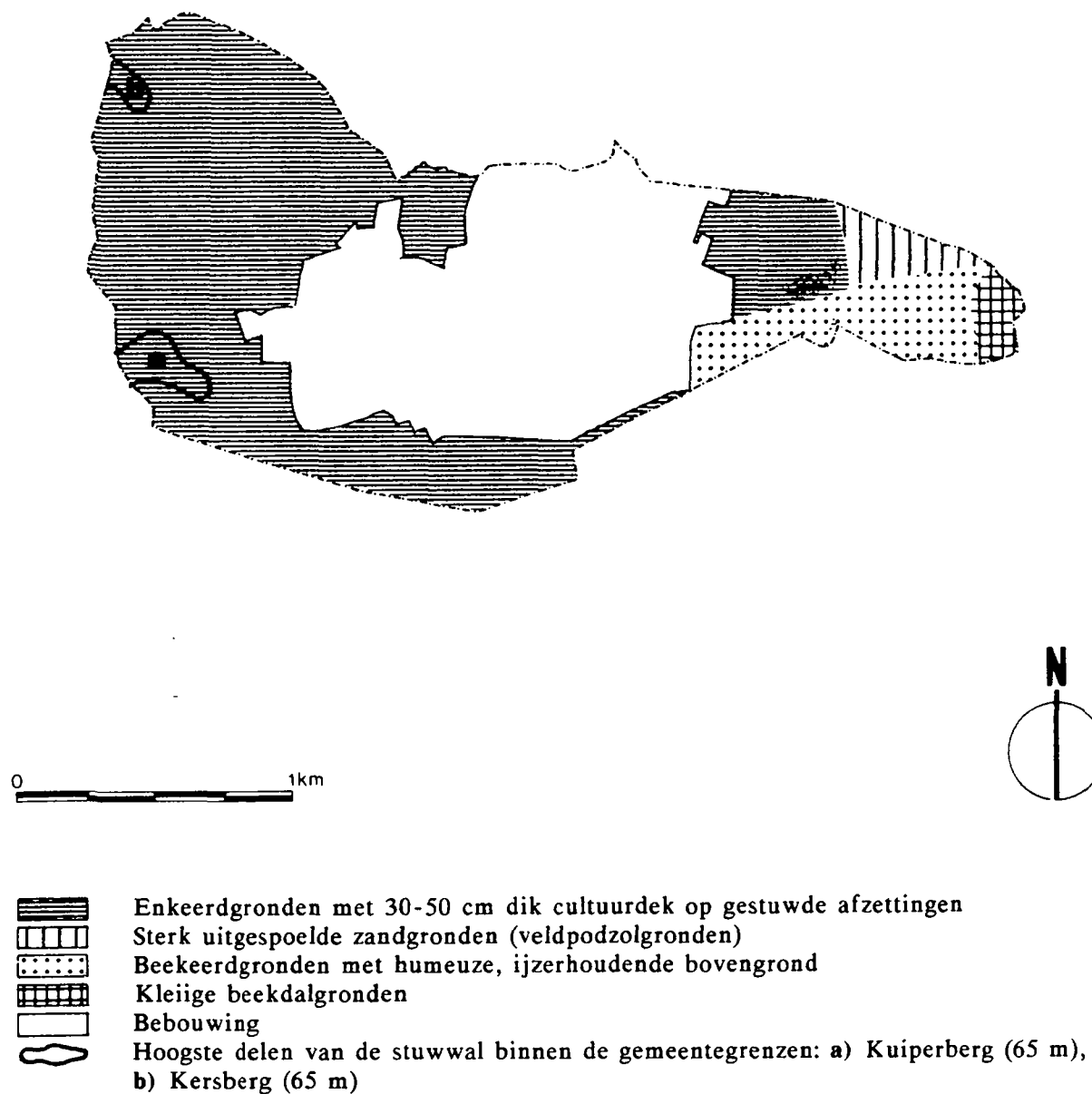
DE LIGGING VAN DE GEMEENTE IN TWENTE

Bron: Atlas van Nederland, deel 1, 1984.

Kaart 2

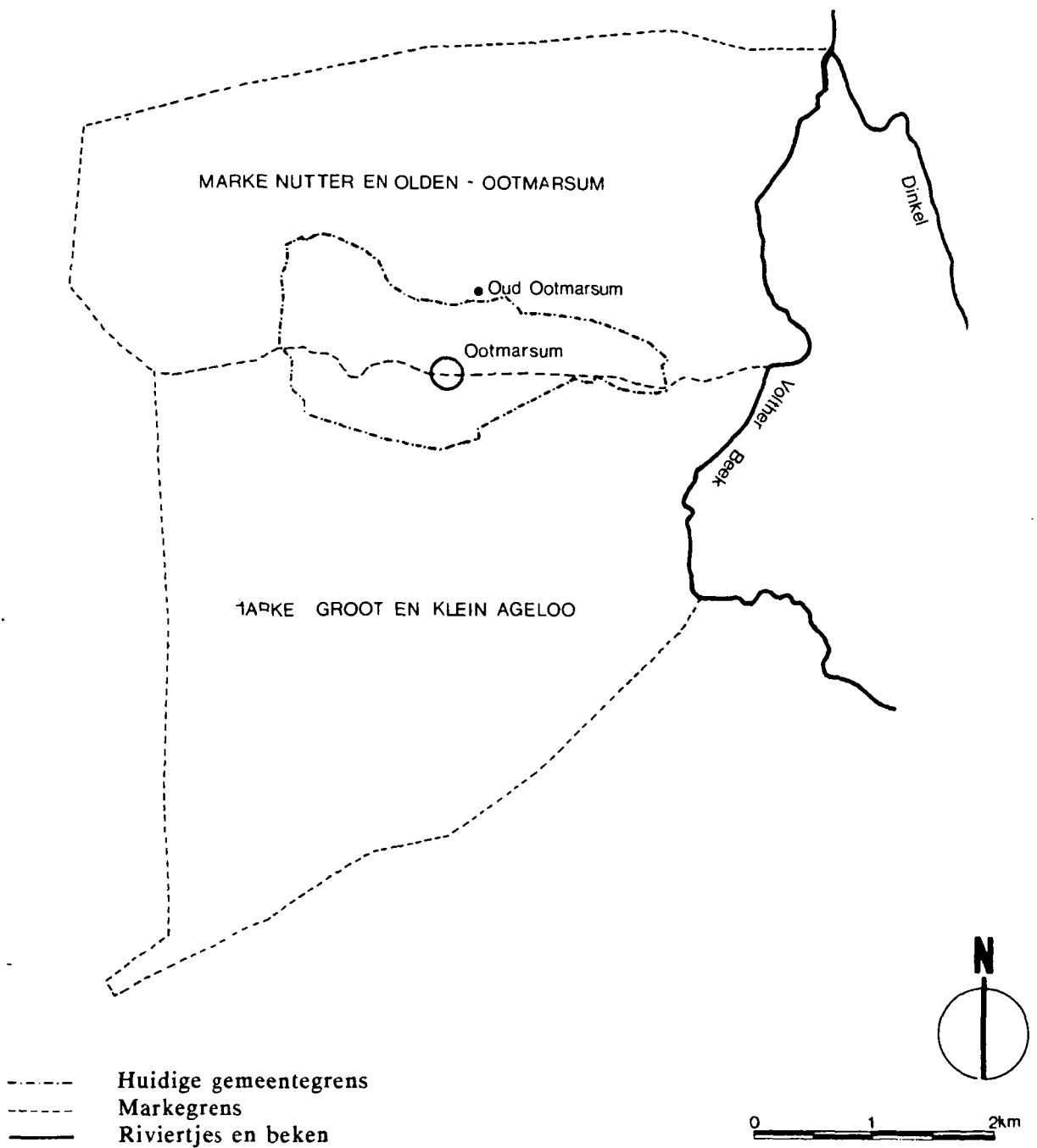
BODEMGESTELDHEID EN GEOLOGIE

Bron: Bodemkaart van Nederland, 1985.

Kaart 3

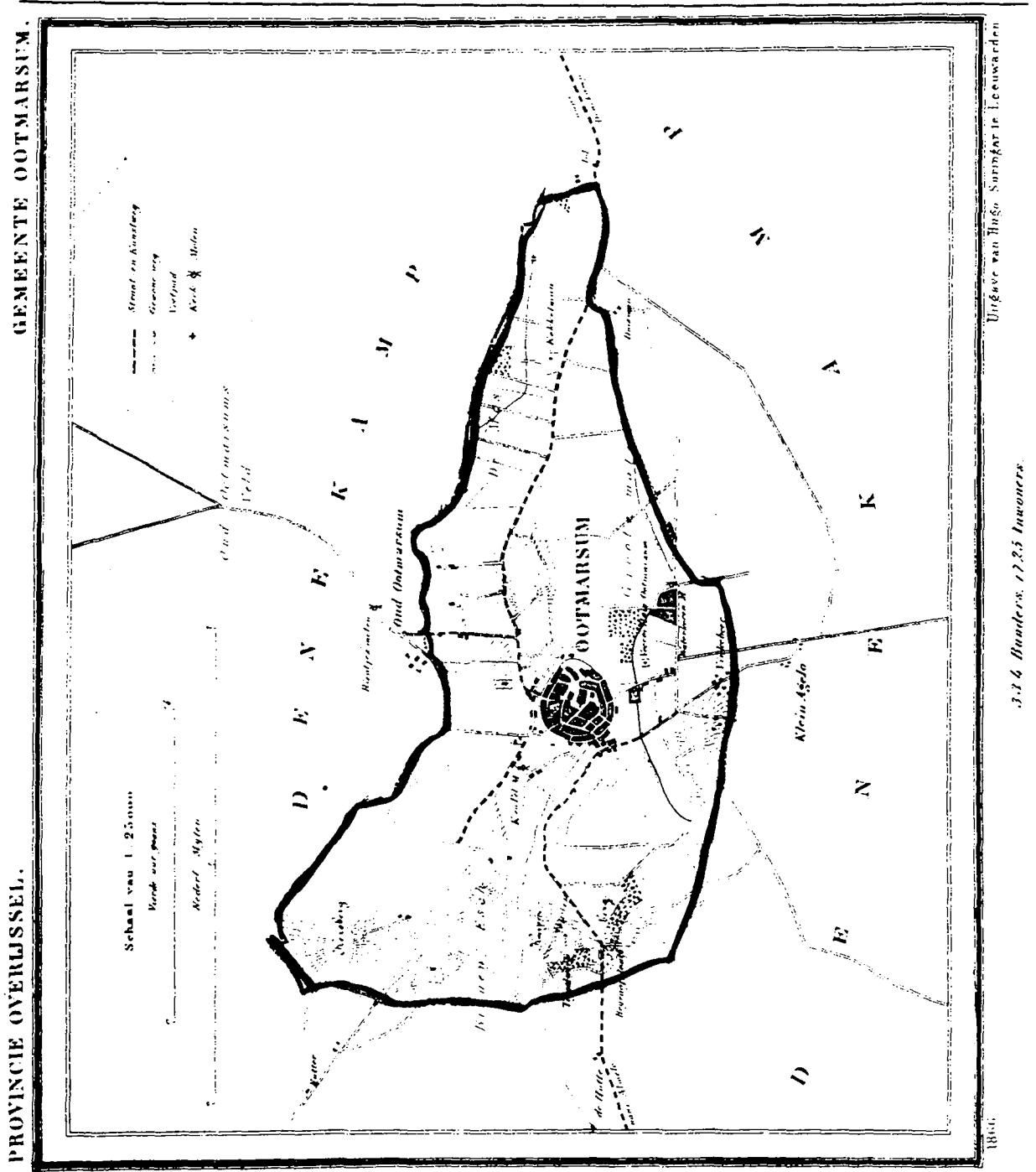
MARKEN

Bron: Geschiedkundige Atlas van Nederland, 1924.

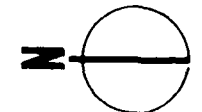
Kaart 4

GEMEENTE OOTMARSUM OMSTREEKS 1865

Uitgave van Hugo Suringar in Leeuwarden

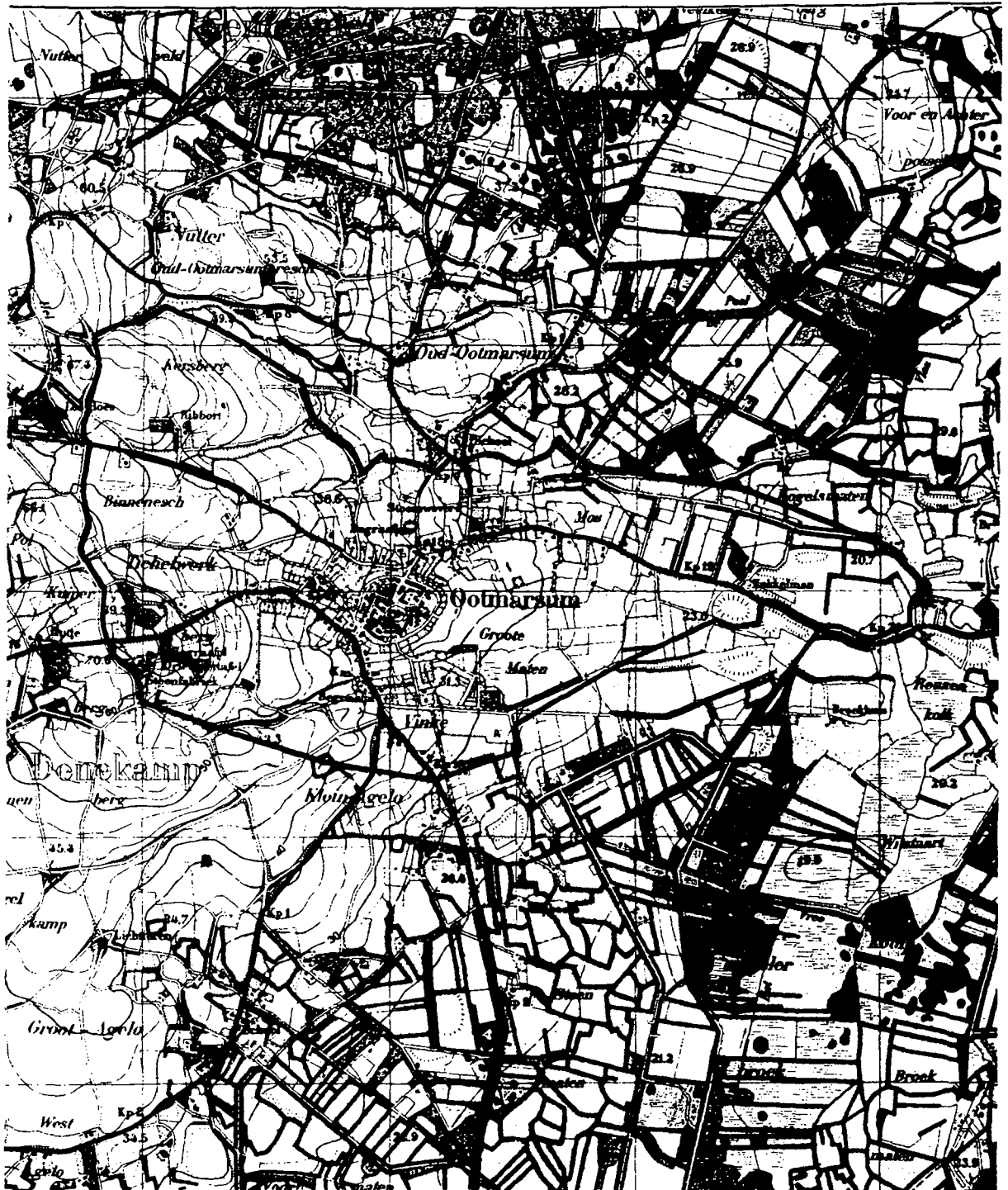
3.14. Buiders, 1725 Inwoners.

Bron: Gemeente-atlas van Nederland, 1971.

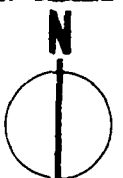
Kaart 5

GEMEENTE OOTMARSUM OMSTREEKS 1935

0 1km

Bron: Topografische kaart 1935.

Kaart 6

GEMEENTE OOTMARSUM OMSTREEKS 1987

0 1km

Bron: Topografische kaart van Nederland, 1974.

